

НАУКОВИЙ ВІСНИК

Волинського
державного
університету
ім. Лесі Українки

2/2002

Зорій Н.М., Ляшенко О.М., Бегун С.І. Основні аспекти готівкового обігу: облік, контроль, відповідальність.....	356
Андрущак Є.М. Зарубіжний досвід розв'язання проблеми неплатоспроможності підприємств	358
Чепоров В.В., Чистякова Н.М., Фатєєва Н.В. До питання про використання СVP-аналізу та аналізу безбитковості.....	363
Пальчикова С.В. Джерела формування фінансових ресурсів підприємств.....	368
Kozuch A. Planowanie finansowo-kosztowe w zarzadzaniu przedsiębiorstwem	373
Актуальні проблеми бухгалтерського обліку і аудиту (огляд)	
Довбенко В.І. Фінансові важелі стратегічного розвитку підприємства.....	378
Редченко К.І. Збалансована система показників (BSC) та економічна додана вартість (EVA): комбінування з метою досягнення синергетичного ефекту.....	378
Ястремської О.М. Застосування генетичного алгоритму в моделюванні процесів фінансування промислових підприємств.....	379
Карпенко Л.Н. Методологічні питання аналізу фінансового стану підприємства.....	379
Гуренко О. М. Фінансовий аналіз інвестиційних проектів.....	379
Шуляра Р.В. Злиття як стратегія розвитку підприємств.....	379
Замасло О.Т. Планування в системі управління фінансовою діяльністю підприємства.....	380
Микитіна О.Г. Організація регулювання готівкового обігу в Україні в умовах трансформації економіки.....	380
Бандура Д.Л. Методичні аспекти формування інформаційних облікових потоків в управлінні витратами	380
Оп'янова І.В. Проблеми уніфікації фінансової звітності підприємств у галузі стандартизації та автоматичної ідентифікації об'єктів	380

Розділ 5. Регіональна економіка

Павлов В.І. Фінансово-адміністративні аспекти політики регіонального розвитку.....	381
Крисоватий А.І. Регіональні аспекти фіскальної політики в Україні.....	384
Чужиков В.І. Європейський досвід регіонального соціально-економічного зростання: можливості реалізації в Україні.....	386
Кириленко О.П. Місцеві бюджети в умовах ринкової трансформації.....	391
Монастирський Г.Л. Фінансове забезпечення імплементації нових функцій у діяльність органів місцевого самоврядування низового рівня.....	395
Заремба В.М. Фінансово-кредитна підтримка розвитку підприємницької діяльності в аграрній сфері регіону.....	401
Луцишин Н.П. Розрахунки за торгові операції в межах Єврорегіону "Буг".....	403
Баторевич Т.Б. Фінансове забезпечення інвестиційних проєктів у регіоні.....	408
Ліпич Л.Г. Проблеми і підхід до формування місцевих бюджетів.....	411
Вишневецька Н.В. Механізм "фінансового вирівнювання" у Німеччині і можливості його застосування в Україні.....	415
Мудрий В.С. Комунальний кредит у системі місцевих фінансів.....	419
Павліха Н.В., Романюк Т.М. До проблеми фінансування екологічного розвитку регіону.....	423
Шевченко О.В. Суперечності місцевого бюджетного процесу в Україні та шляхи їх подолання	427
Хомин О.Й., Сімків Л.Є. Роль бюджетів у фінансовому забезпеченні регіонального розвитку	432
Колодій С.Ю. Становление и развитие системы межбюджетных отношений Украины.....	436
Шинкаренко Р.В. Підвищення ефективності регуляторної функції держави в умовах регіоналізації економіки.....	441
Редич О.В. Показники ефективності податків та їх економетричні моделі.....	444
Михалюк Н.І. Види та форми інвестиційної діяльності на підприємствах усіх форм власності Львівської області.....	449
Бояр А.О. Економічні збитки господарства Волинської області від забруднення навколишнього середовища.....	451
Mironczuk A. System finansowania jednostek samorządu terytorialnego	455

гості (ВДВ) з поступовою заміною його на загальноєвропейські критерії; враховуючи швидке нарощування ергенції між українськими регіонами, доцільно було б встановити у бюджеті нормативні відрахування у деназваний, але поки що гіпотетичний фонд у розмірі, що перевищує показані у ЄС відсотки (на нашу думку, це могла б бути сума в межах 1-1,5% ВВП); розгляд заявок на отримання інвестиційних грантів (на цих порах недоцільно використання іншого інструментарію регіональної політики ЄС) повинен проходити конкурсній основі з урахуванням реального стану регіону; на додаток до вже існуючих "Концепції" та ходів щодо реалізації..." повинні бути визначені стратегія, тактика, напрямки та механізми реалізації регіональної політики; потребує вдосконалення також регіональна парадигма соціально-економічного розвитку країни відповідно до європейських статистичних одиниць (NUTS-1, NUTS-2, NUTS-3).

Література

1. Vanhove Norbert. *Regional policy: a European approach*. 3-rd edn. – Aldershot: Ashgate, 1999.
2. Taylor Peter J., Hoyle Michael. *The Spatial order of European Cities // Journal of Economic and Social Geography*. – 2000. - № 2(91).
3. *Working for the regions. European Union Regional Policy*. – Luxembourg-Brussels: OOEPEC, 2001.
4. *Inforegio news. News Letter*. – 2001. – № 91.
5. *Working for the regions. European Union Regional Policy*. – Luxembourg-Brussels: OOEPEC, 2001.
6. *Practical Guide to Cross-Border Cooperation*. – Gronau: AEBR, 2000.

Статтю подано до редколегії 11.03.2002 р.

ДК 336.1:352

О.П. Кириленко, к.е.н., доц. кафедри
фінансів Тернопільської академії
народного господарства

Місцеві бюджети в умовах ринкової трансформації

*Роботу виконано на кафедрі фінансів Тернопільської
академії народного господарства*

У статті розглядається складна і багатогранна роль місцевих бюджетів в економіці трансформаційного періоду. Основна увага приділена проблемам впливу місцевих бюджетів на економічний розвиток країни, забезпечення фінансової стабільності і зміцнення фінансової безпеки держави.

Ключові слова: місцеві бюджети, економічний розвиток, фінансова безпека, фінансова стабільність.

Kyrylenko O.P. Local budgets in conditions of market transformation. It is represented in the article the difficult and multiply role of the local budgets of economy in transformation period. The attention is paid to problems of influence of the local budgets on economic development of the country, ensuring financial stability and improvement of financial safety of the country.

Key words: local budgets, economic development, financial safety, financial stability.

В економічному механізмі кожної держави одне з центральних місць займають місцеві бюджети, роль і значення яких безпосередньо зумовлені типом економічної системи, обраними цілями та пріоритетами суспільного розвитку. Основними домінантами складної і багатопланової ролі місцевих бюджетів є те, що вони виступають: вагомим чинником економічного розвитку і фінансової стабільності, інструментом макроекономічного регулювання; важелем здійснення перерозподільчих процесів; фінансовою базою місцевого самоврядування; інструментом реалізації державної регіональної політики; планами формування і використання фінансових ресурсів територіальних утворень; основним важелем проведення фінансового вирівнювання; головним джерелом фінансових ресурсів для утримання і розвитку місцевого господарства, вирішення місцевих проблем; з їх допомогою проходить реалізація перспективних цілей національного розвитку і загальнодержавних програм, проводиться фінансування державних видатків; місцевим бюджетам належить важлива роль у забезпеченні конституційних гарантій, вирішенні соціальних проблем, піднесенні добробуту населення. Найважливіші аспекти соціально-економічного призначення місцевих бюджетів відображені на рис. 1.

Особливе призначення місцевих бюджетів закономірно пов'язують з тим, що вони є одним з вагомих чинників економічного розвитку. За останні роки приблизно 1/4 коштів місцевих бюджетів України спрямовувалась на фінансування економіки адміністративно-територіальних одиниць, забезпечення нормального функціонування об'єктів промисловості, сільського господарства, транспорту, дорожнього, житлового і комунального господарства. Постійно зростають видатки місцевих бюджетів на утримання земельних ресурсів, водне, лісове і риболовецьке господарство, мисливство, благоустрій міст, фінансування фундаментальних досліджень і сприяння науково-технічному прогресу.

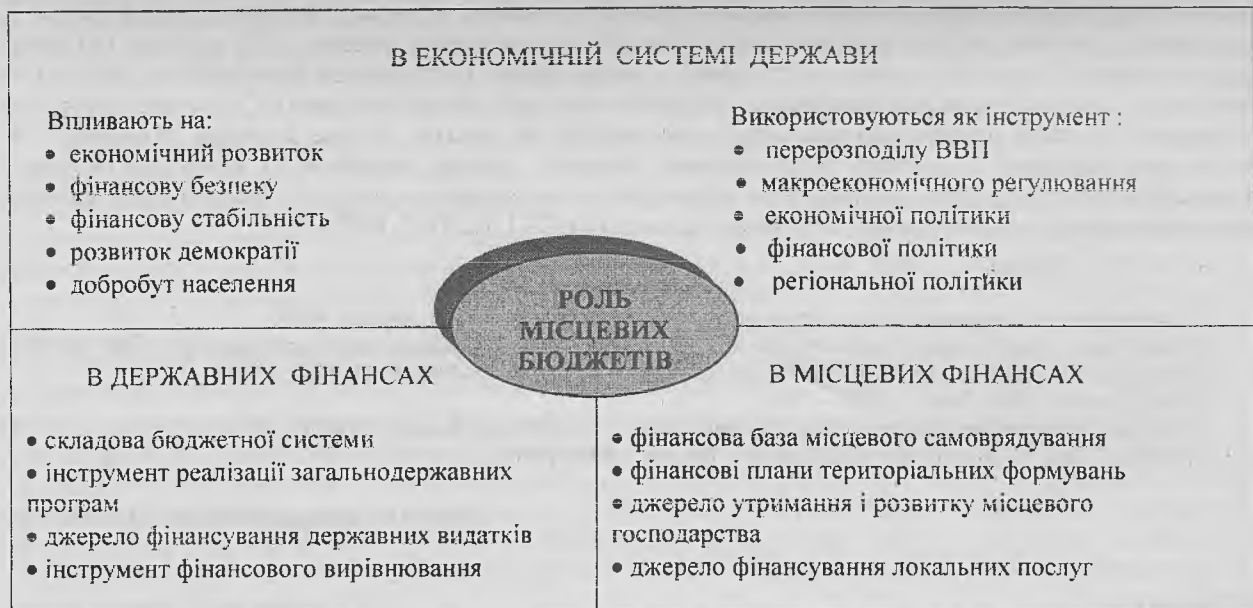

Рис. 1. Домінанти суспільного призначення місцевих бюджетів

За допомогою місцевих бюджетів проходить реалізація загальнодержавних програм, пов'язаних з розвитком галузей народного господарства, здійснюється підтримка вітчизняних виробників, фінансуються заходи по підвищенню життєвого рівня населення, створенню нових робочих місць, реабілітації та працевлаштуванню інвалідів, виплачуються допомоги незаконно депортованим особам, біженцям, реабілітованим. З коштів місцевих бюджетів проводяться превентивні, оздоровчі, спортивні та культурні заходи.

В сучасних умовах місцеві бюджети стали одним з основних інструментів реалізації державної регіональної економічної політики, головними завданнями якої визнано: децентралізацію влади і передачу додаткових функцій з управління економічним розвитком органам місцевого самоврядування, ліквідацію значних диспропорцій і підвищення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів, забезпечення державних соціальних стандартів та гарантій соціального захисту населення, незалежно від економічних можливостей територій.

Місцеві бюджети сприяють досягненню пропорційності у розвитку господарських комплексів регіонів, вони є дієвим важелем міжтериторіального перерозподілу виробленого валового внутрішнього продукту і здійснення фінансового вирівнювання. На практиці дане призначення місцевих бюджетів реалізується за допомогою бюджетних трансфертів з Державного бюджету України. Як відомо, в процесі бюджетного регулювання проводиться вирівнювання бюджетної забезпеченості територій і поступове усунення відмінностей у фінансуванні суспільних послуг. Абсолютні розміри бюджетних трансфертів щорічно зростають, відповідно збільшується їх частка у сукупних доходах місцевих бюджетів України: у 2000 р. вона досягла рівня 43% [1].

Місцевим бюджетам відведена важлива роль у вирішенні екологічних проблем. Починаючи з 1998 р. в доходну частину місцевих бюджетів надходить частина зборів за забруднення навколишнього природного середовища, в даний час – це 70% нарахованих сум, з яких 20% зараховується до місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища в складі бюджетів територіальних громад, а 50% – до місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища в складі обласних бюджетів і бюджету Автономної Республіки Крим. За три роки з 1998 р. по 2000 р. обсяги вказаних фондів зросли у 2,3 рази і в 2000 р. досягли 65 млн. грн. [1].

Окремим аспектом багатопланої ролі місцевих бюджетів є те, що вони мають вирішальне значення у зміцненні основ демократії у відповідності до визначених перспективних цілей національного розвитку. Слід зазначити, що дана принципово нова роль місцевих бюджетів в сучасних умовах, коли формується правова і демократична держава, полягає в тому, що вони стають фінансовою основою функціонування місцевого самоврядування. Як відомо, в Європейській хартії місцевого самоврядування сказано, що місцева влада є однією з підвалин кожного демократичного режиму, а умовою їх діяльності та виконання покладених на них завдань є адекватні фінансові ресурси, основу яких в нашій країні складають доходи місцевих бюджетів.

Аналіз руху фінансових потоків на локальному рівні показує, що місцеві бюджети, у більшості випадків, стали єдиним джерелом коштів для вирішення місцевих проблем, вони віддзеркалюють політику місцевої влади, є основним інструментом її реалізації. Органи місцевого самоврядування самостійно визначають пріоритети у своїй діяльності, ставлять цілі і завдання, втілення яких забезпечується за допомогою коштів місцевих бюджетів. Самостійність місцевих бюджетів, у свою чергу, забезпечується наданням власних та закріплених за ними на стабільній основі загальнодержавних доходів, а також правом, яким наділені органи місцевого самоврядування, самостійно визначати напрями використання коштів, розробляти, затверджувати та виконувати свої бюджети.

Дослідження усього комплексу проблем, пов'язаних з функціонуванням місцевих бюджетів, дає підставу зробити висновок про тісний їх зв'язок з загальним фінансовим становищем у країні, стабілізація якого безпідставно асоціюється з покращанням добробуту населення, зростанням реальних доходів, посиленням стимулів до праці, скороченням безробіття та розширенням соціальних благ і гарантій, які надаються державою. Знаками досягнення певної фінансової стабільності, на наш погляд, слід вважати безперерйне фінансування потреб місцевого господарства, органів місцевого самоврядування, перевиконання запланованих показників доходів місцевих бюджетів України, яке спостерігається в останні роки. З місцевих бюджетів проводиться фінансування значної частини державних видатків, в тому числі соціального спрямування, що також дозволяє розглядати їх як вагомий чинник фінансової стабільності.

Місцеві бюджети здійснюють вплив і на фінансову безпеку, яка є однією з найважливіших складових економічної безпеки кожної країни. Загальновизнано, що фінансова безпека має вирішальне значення у функціонуванні економічної системи загалом, впливає на усі сфери суспільного життя, без її забезпечення неможливе досягнення як поточних, так і перспективних загальнонаціональних цілей розвитку.

Фінансова безпека – порівняно нова і надзвичайно широка за своїм змістом категорія, яка у даний час активно досліджується у вітчизняній економічній літературі. Відзначаючи її багатоаспектність, більшість авторів підкреслює зв'язок фінансової безпеки зі: станом фінансової і бюджетної систем, їх збалансованістю і стійкістю до зовнішніх і внутрішніх негативних впливів; забезпеченістю фінансовими ресурсами домашніх господарств, підприємств, організацій, установ, галузей, секторів економіки, регіонів і держави у розмірах, достатніх для задоволення їх потреб і виконання, покладених на них функцій і завдань [2, 9; 3, 32-34]. Проте поза увагою дослідників, як правило, залишаються проблеми впливу на фінансову безпеку процесів формування і використання витратів місцевих бюджетів, організації їх взаємовідносин з державним бюджетом.

До основних критеріїв фінансової безпеки відносять перш за все ступінь виконання зведеного і державного бюджету, дефіцит державного бюджету та його фінансування, формування і використання позабюджетних фондів, рівень перерозподілу валового внутрішнього продукту через зведений бюджет тощо [2, 14; 3, 56-57; 4, 67]. Вивчення цих показників дає можливість зробити висновок про те, що на їх розмір безпосередній вплив мають: загальний стан місцевих бюджетів, їх збалансованість, забезпечення власними доходними джерелами, механізм надання бюджетних трансфертів з державного бюджету.

Чинне законодавство виключає можливість складання місцевих бюджетів з дефіцитом, проте хронічна дефіцитність державного бюджету, як показує практика, впливає на стан місцевих бюджетів, штучна збалансованість яких створює труднощі у виконанні як доходної, так і видаткової частин і, в кінцевому підсумку, впливає на рівень інфляції. Як було відзначено вище, доходи місцевих бюджетів в середньому більш ніж на 40% формуються за рахунок бюджетних трансфертів, а в умовах хронічного недовиконання доходної частини державного бюджету місцеві бюджети постійно недоотримують кошти або отримують їх із значним запізненням, як правило, наприкінці календарного року, що значно ускладнює їх ефективне і цільове використання. Внаслідок таких негативних тенденцій з'являється загроза невиконання доходної частини місцевих бюджетів, виникають затримки у надходженні коштів, а це посилює інфляційні процеси і впливає на курс національної валюти.

Одним з важливих і надзвичайно складних завдань, що вирішуються в процесі ринкових трансформацій, є суттєве піднесення життєвого рівня народу, який визначається зокрема розміром реальних доходів громадян, цивільністю і умовами життя, кількісним та якісним складом послуг, які населення одержує через мережу соціально-культурних закладів, рівнем зайнятості, станом довкілля тощо. Якщо звернутись до даних щодо напрямків використання коштів місцевих бюджетів, то можна відзначити їх безпосередню причетність до вирішення вказаних проблем (див. табл.).

Таблиця

Структура видатків місцевих бюджетів України [1]

(%)

Групи видатків	Роки:				
	1992	1995	1998	1999	2000
Державне управління	1,3	3,1	2,7	3,1	4,6
Освіта	21,9	23,8	22,8	21,9	27,6
Охорона здоров'я	23,1	25,1	21,8	21,8	26,1
Соціальний захист та соціальне забезпечення	31,9	29,1	17,2	13,7	15,3
Культура, мистецтво, засоби масової інформації, фізкультура і спорт	3,1	3,6	2,9	2,0	4,2
Розвиток економіки	15,7	12,4	25,8	25,1	15,0
Інші видатки	3,0	2,9	6,8	12,4	7,2
Усього	100	100	100	100	100

Майже 2/3 усіх видатків місцевих бюджетів спрямовується на соціальні цілі, а саме: соціальний захист та соціальне забезпечення населення, утримання закладів і об'єктів, що належать до соціально-культурної сфери. Отже на місцеві бюджети лягає достатньо відчутний тягар соціальних видатків, спрямованих на вирішення вказаних проблем.

складних умовах перехідного періоду соціальних конфліктів і проблем, що виникають внаслідок різкого розширення суспільства, зростання кількості безробітних, необхідності захисту найбільш вразливих верств населення – дітей, одиноких матерів, пенсіонерів, малозабезпечених громадян тощо.

Абсолютні розміри видатків місцевих бюджетів, пов'язаних із задоволенням першочергових потреб населення, з року в рік зростають. Так, за період з 1995 р. по 2000 р. видатки на освіту збільшились у 1,8 рази і досягли у 2000 р. 4055,4 млн. грн., видатки на охорону здоров'я – збільшились в 1,6 рази, в 2000 р. вони становили 3835,2 млн. грн. [1]. Зменшення абсолютних розмірів видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення населення з місцевих бюджетів, яке відбулося в останні три роки у порівнянні з 1995 р., було зумовлено перерозподілом видаткових повноважень в даній групі видатків між державним і місцевими бюджетами.

Таким чином, місцеві бюджети в сучасних умовах значною мірою зумовлюють рівень суспільного добробуту, є одним із основних джерел задоволення життєвих потреб громадян. За рахунок їх коштів здійснюється оплата праці працівникам бюджетної сфери, проводяться додаткові виплати населенню на покриття витрат по оплаті житлово-комунальних послуг, допомог і пільг ветеранам війни та праці, сім'ям з дітьми, малозабезпеченим верствам населення, одиноким перестарілим громадянам, які потребують догляду та ін. Лише за останні три роки виплати допомог сім'ям з дітьми з місцевих бюджетів України збільшились в 1,4 рази [1]. За допомогою місцевих бюджетів забезпечується надання суспільних послуг населенню, гарантованих Конституцією України, таких як освіта, охорона здоров'я, медична допомога, соціальний захист тощо.

За рахунок коштів місцевих бюджетів утримуються заклади культури, фізичної культури і спорту, фінансуються молодіжні програми. Видатки місцевих бюджетів України на ці потреби протягом останніх років також зростали достатньо високими темпами. У 2000 р. на фінансування культури і мистецтва було витрачено з місцевих бюджетів 422,8 млн. грн., що у 1,3 рази більше ніж у 1998 р.; на засоби масової інформації – 59,2 млн. грн., що у 2 рази більше ніж у 1998 р.; на фізичну культуру і спорт – 133,2 млн. грн., що у 1,4 рази більше ніж у 1998 р. [1].

Складність завдань, які в нинішніх умовах вирішуються за допомогою місцевих бюджетів, вимагає збільшення обсягів акумульованих у них бюджетних ресурсів. Проте починаючи з 1995 р. визначилася і продовжує посилюватися негативна тенденція поступового зменшення питомої ваги доходів і видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України, а також у валовому внутрішньому продукті (див. рис. 2), що суперечить практиці розвинутих ринкових країн і не відповідає сучасним функціям органів місцевого самоврядування.

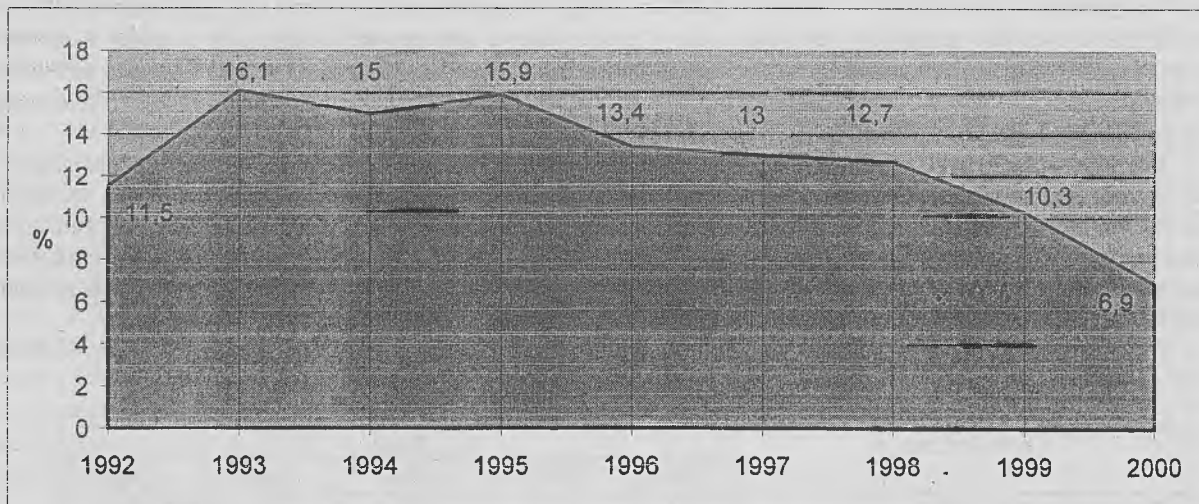

Рис. 2. Динаміка питомої ваги доходів місцевих бюджетів у валовому внутрішньому продукті [5; 6]

Зменшення частки місцевих бюджетів у сукупних бюджетних ресурсах країни у другій половині 1990-х рр. було спричинено низкою причин, зокрема: нестабільністю і неузгодженістю бюджетного законодавства, щорічним переглядом доходів і видатків бюджетів усіх рівнів та видів, закріпленням за державним бюджетом непрямих податків, а за місцевими – прямих податків, нестабільністю міжбюджетних відносин і неефективністю механізму бюджетного регулювання, нераціональною структурою дохідної частини місцевих бюджетів. Подолання більшості з вказаних недоліків закономірно пов'язують з введенням у дію Бюджетного кодексу України, ухваленого Верховною Радою України 21 червня 2001 р.

Бюджетний кодекс вніс зміни у побудову вітчизняної бюджетної системи (вона стає двоохланковою), по-новому трактує засади бюджетного устрою, зміцнює дохідну базу місцевих бюджетів, встановлює прозорий і об'єктивний порядок надання міжбюджетних трансфертів, визначає організаційні процедури бюджетного процесу, окреслює перелік повноважень органів державної влади, які здійснюють контроль за дотриманням бюджетного законодавства, запроваджує чітку відповідальність за бюджетні правопорушення. Неухильне

дотримання норм Бюджетного кодексу України, за нашим переконанням, сприятиме суттєвому піднесенню ролі місцевих бюджетів в економічній системі держави.

Література

1. Матеріали Міністерства фінансів України: річні звіти про виконання бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за 1995-2000 рр.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізм забезпечення): Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.04.01/Нац. акад. наук України - К., 2000.
3. Ермошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. - К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001.
4. Шишов А.Л. Макроекономіка. - М.: Асоціація авторів и издателей "ТАНДЕМ", Издательство ЭКМОС, 1997.
5. Валова додана вартість по регіонах України за 1996-1998 роки: Статистичний бюлетень. - К., 2000.
6. Валова додана вартість по регіонах України: Статистичний бюлетень Держкомстат України. - К., 2001.

Статтю подано до редколегії 6.03.2002 р.

УДК 336.1:352(1-22)

Г.Л. Монастирський, аспірант кафедри прогнозування і державного регулювання економіки ТАНГ

Фінансове забезпечення імплементації нових функцій у діяльність органів місцевого самоврядування низового рівня

Роботу виконано на кафедрі прогнозування і державного регулювання економіки Тернопільської академії народного господарства Науковий керівник – д.е.н., проф. А.Ф.Мельник

У статті розглядаються проблеми формування повноцінної фінансової основи місцевого самоврядування на низовому рівні як передумови впровадження нових функцій в діяльність представницьких органів влади в умовах реформування політичної, соціальної та економічної систем країни. Досліджуються можливості використання світового досвіду в сфері забезпечення фінансової автономії місцевого самоврядування. Даються конкретні рекомендації щодо оптимізації процесу формування фінансів місцевих рад. зроблено акцент на необхідності об'єднання фінансових зусиль територіальних громад різних населених пунктів.

Ключові слова: місцеві фінанси, місцеве самоврядування, бюджети місцевого самоврядування, функції місцевого самоврядування.

Monastyr'sky H.L. Financial maintenance of implementation of the new functions in the activity of local self-management bodies. In clause the problems of formation of a high-grade financial basis of local self-management at a primary level as the preconditions of introduction of new functions in activity of representative bodies of authority in conditions of reforming of political, social and economic systems are considered. The opportunities of use of world experience in sphere of maintenance of a financial autonomy of local self-management are investigated. The concrete recommendations concerning optimization of process formation of the finance of local advice are given, the accent on necessity of association of financial efforts of territorial communities of the different occupied items is made.

Key words: the local finance, local budget, local self-management, function of local self-management.

Нові функції місцевого самоврядування. Трансформація соціальної, економічної та політичної систем в Україні, демократизація суспільного життя зумовили докорінне реформування моделі управління економічним та соціальним розвитком адміністративно-територіальних утворень низового рівня – міст, селищ та сіл, що представлена інститутом місцевого самоврядування.

На відміну від органів місцевого самоврядування радянської доби, які були провідниками партійно-державної волі, сучасні органи представницької влади повинні виконувати ряд нових ринково орієнтованих функцій, спрямованих на забезпечення комплексного розвитку територіальних систем та корекцію негативних тенденцій, що прослідковуються в цьому процесі. Так, відповідно до світового досвіду, в управлінську діяльність органів місцевого самоврядування низового рівня слід імплементувати такі функції:

- прогнозування (визначення можливого майбутнього соціально-економічного стану територіальної системи на основі комплексної ретроспекції її розвитку та чинників, що зумовлюють вектор спрямованості);
- програмування (розробка комплексних та цільових програм економічного й соціального розвитку території, які б визначали цілі розвитку, засоби їх досягнення, передбачали ресурсне забезпечення реалізації програмних завдань);